

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Op zoek naar de arbeidersklasse: een verkenning van de verschillen in opvattingen en leefstijl tussen arbeiders en bedienden in Vlaanderen, Nederland en Europa
Dekker, P.

Citation

Dekker, P. (1996). Boekbespreking van: Op zoek naar de arbeidersklasse: een verkenning van de verschillen in opvattingen en leefstijl tussen arbeiders en bedienden in Vlaanderen, Nederland en Europa. *Acta Politica*, 31: 1996(2), 182-184. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450397>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450397>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Boekbesprekingen

H. de Witte (red.), **Op zoek naar de arbeidersklasse: een verkenning van de verschillen in opvattingen en leefstijl tussen arbeiders en bedienden in Vlaanderen, Nederland en Europa**. Acco, Leuven en Amersfoort 1994, fl. 78,25

Overeenkomstig de ondertitel bestaat het boek uit een Vlaams, Nederlands en internationaal deel, elk met vier hoofdstukken. Over Vlaanderen zijn er bijdragen over sportbeoefening, cultuurparticipatie, arbeidersbewustzijn en de gevolgen van een dergelijk bewustzijn voor actiebereidheid. In het Nederlandse deel gaat het over ideologische posities, politieke voorkeuren, opvattingen over ongelijkheid en maatschappijbeelden. Internationaal, vooral landenvergelijkend, komen opnieuw verschillen tussen klassen in ideologische positionering, cultuurparticipatie en klasse-identificatie aan de orde alsmede ontwikkelingen in arbeidsoriëntaties. Westeuropese landen staan centraal, maar er wordt ook gerapporteerd over Hongarije en het voormalige Tsjecho-Slowakije, Australië en de Verenigde Staten. Alle hoofdstukken worden gedragen door analyses van enquêtemateriaal, zowel uit grote internationale en longitudinale omnibusachtige projecten (Eurobarometer, European Values, Socon en Culturele veranderingen in Nederland) als uit specifiek onderzoek in stedelijke gebieden, regio's en organisaties.

De bundel biedt een breed overzicht van onderzoek in Nederlandstalig België en Nederland naar verschillen in opvattingen en houdingen binnen en tussen sociaal-economische categorieën. Er is geen scherpe overkoepelende probleemstelling en 'klassentheoretisch' wordt de grootste diepgang doorgaans bereikt bij een zeer pragmatische verantwoording voor een bepaalde operationalisering van klassen. Favoriet in de bijdragen die niet zonder meer een in het enquêtemateriaal voorhanden (zelf)indeling van beroepsgroepen of klassenlabels nemen, is de 'EGP-indeling' van Goldthorpe c.s. Een overweging is dat deze zo goed discrimineert bij diverse houdingen (p.222). Dat is een raar argument als de vraag is óf klassen zich onderscheiden. Bovendien, als het je gaat om discriminerend vermogen en je niet hebt toch verder geen ideeën over klassen, neem dan meteen opleidingsniveaus als indicator.

Het gezichtspunt van klasse(n) heeft vaak iets toevalligs, het had ook over een andere bevolkingsindeling kunnen gaan. Uitzondering hierop vormen twee zeer lezens-

waardige verslagen van de opeenvolgende projecten en de zich ontwikkelende probleemstelling van instituten. Dat zijn het hoofdstuk van Jim Van Leemput over onderzoek aan de Vrije Universiteit Brussel naar sociaal bewustzijn van werknemers in Vlaanderen en het hoofdstuk van Marco de Witte over onderzoek van Rotterdamse sociologen onder leiding van Berting naar rechtvaardigheidscriteria en maatschappijbeelden. Als er vooruitgang is in de sociale wetenschappen, dan toch eerder dankzij dergelijke groepen onderzoekers met hun theoriegestuurd kleinschalig onderzoek in vakbonden en bedrijven dan door het datagestuurde onderzoek in andere hoofdstukken.

Er zitten leuke en politicologisch relevante bijdragen in het boek. Helaas is de leukste bijdrage – 'Is golfspelen een dure manier van biljarten?' – politicologisch niet zo relevant en zijn de politicologisch relevante bijdragen niet altijd leuk – de toetsing van Lipsets ideeën over de economische progressiviteit en het culturele conservatisme van de arbeidersklasse levert bij de vergelijking van zes klassen in zes landen wel erg veel uitspraken op over verschillen en niet-vershillen.

Aparte vermelding verdient de politicologische bijdrage van Cees Middendorp, die in de zomer van 1995 overleed. Hij behandelt differentiële ideologische trends van sociale klassen in Nederland tussen 1970 en 1992. Het hoofdstuk is een van de laatste publikaties geweest van Middendorp en wellicht de enige waarin hij over zijn gegevens uit 1992 rapporteert. Hij signaleert een stijging van het 'arbeiders-autoritarisme' sinds 1985. Belangrijker is de bevinding dat zijn ideologische dimensies 'libertair-autoritair' en 'links-rechts' ook voor 1992 weer een goede samenvatting van de Nederlandse politieke cultuur bieden. Het is te hopen dat zijn onderzoek op enigerlei wijze door politicologen wordt voortgezet met rapportages over 1992 en ook met nieuwe dataverzameling in de komende jaren.

Door de losse opzet van het boek schuren begrippen nogal eens tegen elkaar. Dat geldt voor de grote verscheidenheid van klassenonderscheidingen en voor de te verklaren opvattingen en leefstijlkenmerken, onder andere benaderd als 'maatschappijbeeld', 'sociaal bewustzijn', 'ideologie' en 'cultuur'. De auteurs zijn zich van deze diversiteit bewust en attenderen de lezer ook op het afwijkend gebruik van begrippen in hun hoofdstukken. Bovendien biedt de redacteur in zijn inleiding en epiloog de lezer op dit punt veel steun.

Storender is de verscheidenheid van onderzoeksmethoden en -technieken. Soms vindt overdosering plaats, bij voorbeeld bij een 'metrische ordening' van partijen op basis van de linksheid en het postmaterialisme van hun kiezers, waarbij niet wordt verteld waarin die ordening afwijkt van de gangbare links-rechtsordening en de auteurs zelf verder ook gewoon over linkse partijen blijven praten. Soms houdt men het te simpel, bijvoorbeeld bij de vergelijking van bèta-coëfficiënten en verklaarde varianties uit gewone regressies van dummy-variabelen. Erg vaak worden er onnavolgbare mededelingen gedaan over toegepaste technieken.

Irritant is ook de lichtzinnigheid waarmee wordt omgegaan met databeperkingen. Niet alleen sociale klasse wordt vlotjes geoperationaliseerd, het 'wij-bewustzijn' van de arbeidersklasse laat zich zonder veel toestanden meten door respondenten te laten kiezen tussen enkele namen van klassen (zoals 'arbeidersklasse'), en de samenhang tussen objectieve en subjectieve klasse-identificatie laat zich gemakkelijk vast-

stellen wanneer men deze keuze legt naast de zelfselectie van een beroepspositie (zoals 'overige arbeiders'). De constatering van een 'eigen cultuur en leefstijl' is ook geen grote klus wanneer men zich baseert op het bestaan van 'significante' verschillen in gemiddelde schaalscores van de klassen. En dan beginnen we nog geeneens zuinigjes Hollands over de verantwoording van 'cafébezoek' als culturele activiteit. Soms wordt van dataproblemen retorisch wel werk gemaakt. Bijvoorbeeld zo (p.77): we zouden graag iets zeggen over de convergentie tussen arbeiders en bedienden. Daarvoor hebben we longitudinale data nodig. Die hebben we helaas niet. Echter, als de convergentie voltooid zou zijn, dan zouden we nu geen verschillen meer aantreffen. Laten we dat dan maar gaan onderzoeken.

Ondanks het ontbreken van een scherpe gemeenschappelijke vraagstelling, is er wel een dominant perspectief aan te wijzen en dat is het verdwijnen van de arbeidersklasse. Verburgerlijking, fragmentatie, convergentie, het zijn verdwijnbegrippen. De arbeidersklasse neemt kwantitatief af, verbrokkelt of wordt anderszins onherkenbaar, zo is de verwachting en de conclusie is grofweg dat het nog niet zover is. De interesse is gericht op de bovenkant van een ouderwetse arbeidersklasse. Men zoekt in het boek tevergeefs naar implicaties van hedendaagse discussies over de proletarisering van het midden (Berting), de onderklasse (Dahrendorf) of het dienstverleningsproletariaat (Esping-Andersen). Empirisch is het ook vreemd dat in een boek over 'opvattingen en leefstijl' verschillen in de klassensamenstelling van huishoudens en de gevolgen van individuele mobiliteit nauwelijks aan de orde komen. Intergenerationele mobiliteit is wel een belangrijke factor voor de culturele leefstijl in de bijdrage van Harry Ganzeboom. Er is echter meer mobiliteit. Het zal toch wel wat uitmaken of men decennia vastzit op een beroerde positie of daar slechts tijdelijk verblijft als bijklussende student, inburgerende migrant of herintredende moeder.

Al met al acht ik het boek geslaagd als overzicht van Nederlandstalig vragenlijstenonderzoek naar sociaal-economische categorieën. Als zoektocht naar de huidige arbeidersklasse schiet het ernstig tekort. Afgezien van de eerder genoemde gebreken, is daarvoor meer conceptuele inspanning nodig dan nu collectief is gepleegd. Moeilijk te handhaven lijken me bij voorbeeld de gehanteerde tweedelingen van objectieve klassepositie en subjectieve individuele voorkeuren, of wat de laatste betreft van vrije tijd ('leefstijl') en politiek bewustzijn. Hier lijkt me nog wat te leren van het huidige, mede door het werk van Bourdieu geïnspireerde, Duitse onderzoek naar 'sociale milieus' (Michael Vesters *Soziale Milieus im gesellschaftlichen Strukturwandel*; Gerhard Schulzes *Die Erlebnisgesellschaft*; en Peter Altheits *Zivile Kultur*).

Daarin gaat het om combinaties van sociaal-economische omstandigheden, zelfbeelden en levensdoelen. Opleidingsniveau en leeftijd (levensfase) blijven belangrijke kenmerken en vooral het laatste gegeven is lastig in een klassentheoretische vraagstelling. Van deze zoektocht naar collectieve identiteiten is niettemin meer inzicht te verwachten in de moderne klassenformatie dan van de beantwoording van de vraag hoeveel drankgebruik en partijvoorkeur er nog direct voortvloeien uit de beroepsuitoefening.

Paul Dekker

Rattansi, A., & Westwood, S. (eds.), **Racism, modernity and identity on the Western front**. Polity Press, Oxford 1994

In this collection of essays, specialists in the field of race relations give their view on the character of racism and its relation with (post)modernity in the Western world. The authors implicitly or explicitly define themselves as 'progressive' and they have been marxist or 'marxisant' in some part of their vocational past. So the common denominator of the book is a view from the left. Since we can safely assume that the editors have invited the best of 'progressive' scholars around, the quality of the book reflects the intellectual quality of the contemporary left. From a scientific point of view this quality is very disappointing.

First, the postmodern framework is far from coherent and consists mainly of a 'langue de bois'. Ali Rattansi summarizes in a very long introductory article his theoretical goals as follows: '1. The effects of a 'postmodern' decentring, de-essentialization and 'detotalization' or 'undoing' of the social. 2. A decentring of the racist subject.' (p.60)

Rattansi goes on to explain that the postmodern framework allows for changes in the social structure and hence for changes in identities, that it emphasizes contradictions in the social structure and hence contradictory identities. Social reality is of course in constant flux and is part of processes of construction and deconstruction. But what these new insights teach us about social reality remains unclear.

Secondly, there is hardly any empirical investigation presented in the book. Most essays are of a historical and sketchy nature. Hence we do not learn much about contemporary racism. The only exception is the research presented by Sallie Westwood on racism and mental illness. Westwood discusses the finding that African-Caribbean immigrants in Great Britain are twelve times more likely to suffer from schizophrenia than the native whites. She has interviewed seventeen schizophrenic African-Caribbeans and Asians and the evidence from these interview point, according to Westwood, into the direction that the process of migration and the impact of racism has something to do with this higher rate of mental illness. The presentation of the interviews, however, is very meager indeed. Neither the data nor the conclusions go much beyond what the Antillian psychiatrist Frantz Fanon had already found some thirty years ago.

Thirdly, the references used by most authors are rather partisan. Robert Young, in his chapter on racism and colonial discourse maintains that the discursive analysis of colonialism goes back to Edward Said's *Orientalism* published in 1978. Young does not discuss Henri Baudet's brilliant little essay, *Paradise on Earth: Some thoughts on European Images of Non-European Man*, published in 1965, or Pierre van den Berghe's controversial *Race and Racism: A Comparative Perspective* (1967). Neither does he mention the excellent work of Gordon K. Lewis, *Slavery, Imperialism and Freedom* (1978). None of these authors are referred to in this book, even though their work is in the field of cultural analysis of colonial discourse. Are they neglected because they did not frame their cultural and philosophical analysis in terms of 'deconstruction' and 'identities'?